

**HİTİTLİ KADIN ŞİFACILAR- ŞİFALANDIRMA ÇALIŞMALARI VE
BUNLARIN BİRLEŞTİRİCİ COĞRAFYA VE JEOKÜLTÜREL BELLEK
ESASINDA ANADOLU KÜLTÜRÜNDEKİ YANSIMALARI**

Doç. Dr. İlknur Taş*

* Hitit University, Çorum, Turkey* E-mail: ilktas@gmail.com*

Copyright © 2017. Doç. Dr. İlknur Taş, This is an open access article distributed under the Istanbul University Journal of Women's Studies, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ÖZ

Hitit halkının yaşayışı hakkında, devlet arşivindeki belgeler suskunluğunu korusa da; binlerce yıl sonra, Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan 'halk hekimliği'nin kökenlerinin, Hititler'e dayandığını söylememiz hiç de yanlış olmayacaktır. Hitit halkının da Hitit sarayındaki uygulamalardan haberdar olduğunu ve aynı majik ve ritüel uygulamaların onlar arasında da uygulandığını bu anlamda varsayabiliriz.

Bu makalede, ritüel metinlerinde adı geçen kadın şifacılar ve onların çalışmaları ele alınarak onların Anadolu kültüründeki yansımaları araştırılmıştır. Şifacı kadınlar, genel Hitit tıbbının bir özelliği olarak, ritüeller esnasında, tedaviden önce hastalığa neden olan sebebi ortadan kaldırmaya yönelik bir tutum izlemişlerdir. Bunun için de, fal ve kehanete başvurmuşlardır. Tedavi aşamasında duruma göre hazırladıkları bitkisel içerikli karışımlarla ya da yukarıda bahsettiğimiz majik yollarla tedavi yoluna gitmişlerdir. Bu arada yaşlı kadınların şifalandırma çalışmaları esnasında, çok iyi gözlem yaptıkları tespit edilmiştir.

Hitit şifalandırma çalışmaları esnasında, sadece büyü değil, geleneksel Anadolu hekimliğinde de büyük yer tutan bitkisel karışımlardan elde edilen ilaçlar da kullanılmıştır. Geleneksel Türk halk hekimliğinde, bitki ve ağaçlarla tedavi sıkça kullanılmaktadır. Şifalandırma çalışmaları sırasında yapılan sembolik majik metotlardan bazılarını yine Anadolu halk hekimliğindeki bazı uygulamalarda da rastlamak mümkündür.

Özetle bu araştırma da, Hitit şifalandırma çalışmalarının kültürel devamlılık ve birleştirici coğrafya esasında geleneksel Anadolu halk hekimliği ve halk kültürüne yansımaları tespit edilerek, Hitit toplumun hem psikolojisi hem de sosyo-kültürel davranış biçimleri bir nebze de olsa aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Şifalandırma, Kadın, ritüeller

**HITTITE FEMALE HEALERS - THEIR HEALING EFFORTS AND
EFFECTS IN THE ANATOLIAN CULTURE ON THE BASIS OF UNIFYING
GEOGRAPHY AND GEO-CULTURAL MEMORY**

ABSTRACT

Although the Hittite documents remain silent regarding everyday life in Hittite society, it is not wrong to say that the roots of the 'folk medicine' that arose in Anatolia thousands of years later are based upon Hittite

medicine. We assume that Hittite society was aware of the practices in the Hittite palace, and also that they practiced the same magical and ritualistic practices in that manner.

This study researches the female healers, who were mentioned in Hittite ritual texts, and their practices, and thus also their reflections in Anatolian culture. The female healers, as a common feature of Hittite medicine, followed a treatment for removing the reason of sickness before proceeding to the cure. Therefore, they performed oracular and divining procedures. During the process of the cure, they followed specific treatments including magical ones like the aforementioned or herbal mixtures which they prepared. Meanwhile, it seems that the old healers made a detailed observation during the healing process.

During the treatment processes, it was used not only magical treatments, but also medicines made of the herbal mixtures that have importance for traditional Anatolian medicine. In traditional Turkish folk medicine, healing methods using plants and trees are very common. However, it is surprising that some of magical methods appear in some practices of Anatolian folk medicine.

In conclusion, the aim is to determine the reflections of the practices of Hittite treatments in traditional folk medicine and folk culture in the light of some aspects as the shared geography, geo-cultural memory and cultural continuity, and also to enlighten the psychology and the social-cultural behavior patterns of Hittite society to some extent.

Key words: Hittites, Treatment, Women, Rituals

Anadolu, halk kültürlerinin düğümlendiği bir bölgedir. Tarihin, kültürlerinin geliştiği, karmaştığı bir toprak parçasıdır Anadolu. Dünyanın en zengin masalları Anadolu'dan derlenmiştir. Anadolu'da İlyada'dan yaşayan parçalar bulduğumuz gibi, Hint masallarından da buluruz. Manas destanı da Anadolu'da birçok bölümleriyle yaşar. Tufan Efsanesi de. Anadolu halaylarında zenci oyunlarını da buluruz, Çin oyunlarını da... Anadolu bir sesler, ezgiler karmaşasıdır...

Yaşar Kemal, Baldaki Tuz 1996: 380.

HİTİTLİ KADIN ŞİFACILAR- ŞİFALANDIRMA ÇALIŞMALARI VE BUNLARIN ANADOLU KÜLTÜRÜNDEKİ YANSIMALARI

İnsanoğlunun ortaya çıkışından hemen sonra dişi insan; bilgelik ve gücün olağanüstü kaynağı sayılıyordu. Kadın, can verebilir, can kurtarabilirdi; dolayısıyla hasta bedenlerin ve amaçsız dolaşan ruhların şifacısıydı (Achterberg 1990: 4.). Doğurabilen ve yavrularını kendi bedeninden besleyebilen kadın, hemen tüm dünya kültürlerinde gizemli ve bir o kadar da güçlüydü. Anadolu'da, Neolitik kültürlerden bu yana, kadın tanrıçalar kutsanırdı ve kültürlerin pek çoğunda; kozmoloji ya da yaratılış öyküsünün ilk ve en eski öyküsü, eşi olmayan bir tanrıçadan üreyen bir dünyaydı. Binlerce yıl içinde bu yaratılış öyküsü “bir erkek tanrının yardım edilmeden yarattığı bir dünya” şeklinde, erkekler lehine değişirken; kadınlar bilinçli olarak tahtlarından ve haklarından edildiler.

Hititler'de kadın şifacılar ile kozmoloji arasındaki ilişkiyi bize tam manasıyla anlatacak mitolojik öykülerden şimdilik haberdar değiliz. Ancak onların görevlerini yerine getirdikleri ve bizzat yönettikleri bir çok ritüel ve büyü metnine; Hititçe çivi yazılı belgeler arasında rastlamaktayız.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/ I I: 48-60

Doğa'daki her türden düzensizlik ile hastalıklar; Hitit düşüncesine göre, insanoğlu ile tanrılar arasındaki bozuk bir ilişkiden kaynaklanmaktadır. Tanrıların bu musibetleri insanlara kızdıkları için musallat ettiklerine dair, genel bir kanı söz konusudur. Büyü ile bir takım gizli güçleri kullanarak, doğayı ve doğa yasalarını etkileme amacı güden ve bu işte görevli kişiler tarafından yapılan Hurri ve Luwi kökenli ritüellerin çoğunda; ritüeli icra edecek kişinin cinsiyeti, mesleği, nereli olduğu verilirdi. Hititler, ritüeller ve majik uygulamalar yardımıyla; kirlenme sonucu ortaya çıkan ve kişileri fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden zor duruma sokan ve bulundukları sosyal çevre tarafından dışlanmalarına neden olacak her türlü bela ve kötülüğü def etmeyi ve arınmayı amaçlamaktadırlar. Aile içi geçimsizliklerden, evde bulunan ve ev halkını rahatsız eden kötü ruhlara; askeri yenilgilerden, kan davasına, biyolojik rahatsızlıkları gidermeye yönelik birçok büyü ve ritüeller uygulanmıştı.

Hitit arşivlerinde bulunan büyü ve ritüellerin çoğunlukla, saray ve çevresinde yaşayan kral ailesi ve üst düzey saray görevlileri ve yüksek rütbeli memurlara uygulandığını biliyoruz. Her ne kadar, Hitit halkının yaşayışı hakkında, devlet arşivindeki belgeler suskunluğunu korusa da; binlerce yıl sonra, Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan 'halk hekimliği'nin kökenlerinin, Hititler'e dayandığını söylememiz hiç de yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde, Hitit halkının da Hitit sarayındaki uygulamalardan haberdar olduğunu ve aynı majik ve ritüel uygulamaların onlar arasında da uygulandığını bu anlamda varsayabiliriz. Ritüel metinlerinde adı geçen kadın şifacıların unvanları şunlardır (Reyhan 2003: 115.):

- ^{MUNUS}A.ZU: Kadın hekim;
^{MUNUS}ŞU.GI: Kocakarı, büyücü kadın;
^{MUNUS}Hašauwa, ^{MUNUS}Haš(ša)nupalla¹ (^{MUNUS}SÀ.ZU), ^{MUNUS}Ḫarnauwaš : Ebe
^{MUNUS}Katra: Tapınak görevlisi kadın;
^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}: Tanrının Anası ünvanlı rahibe;
^{MUNUS}É.DINGIR^{LIM}: Tapınak görevlisi kadın.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Hitit metinlerinde adı geçen şifacı kadınların isimleri (Zehnder 2010: 104-329.) ise şöyledir : **Aiatarša, Allaiturahhi, Alli, Amma, Ambazzi , Ammihatna, Anna, Annanna, Anniwiyani, Aršakiti (Arzakiti), Arum(m)ura, Ašdu, Azzari, Hantitaššu, Hatija, Hepattarakki, Ḫuntaritta, Iya, Iyali, Kali, Kueša, Kuranna, Kuwatalla (^{MUNUS}SUHUR.LÁ), Malli, Malidduna, Mapili, Mannunni, Maštigga, Mezulla, Nawila, Nikaluzzi, Ninalla, Pappi, Paškuwatti, Patti, Punawašḫa, Puppuwanni, Šalašu, Šapšušu, Šeḫuzzi, Šilalluḫi, Šuššumaniga, Tiwiyani Taniti, Tunnawiya, Watti(ti), Ummawa, Unki, Uruwanda, IR-mimma, NÍG.GA.GUŠKIN**

¹ Bu spesifik terim, daha çok 14. ve 13. Yüzyıl imparatorluk devrine tarihlenen metinlerde kullanılmıştır. Bkz. Beckman 2016: 323.

Hititli şifacıların geleneksel Anadolu halk kültüründe karşılığı ‘halk hekimleri’ olarak tanınan ‘Ocaklı’lar, ‘İzinliler’ ve ‘emçi’lerdir. ‘Ocaklı’, belirli hastalıklarla uğraşan aile fertlerine denmektedir (Şar 2008: 1165.). Bir ocaklı, tedavi etme kudretini ailesinden kan yoluyla almakta ve nesilden nesile bunu aktarmaktadır. Bu yetkiyi elde etmek için bir öğrenim ve eğitime gereksinimleri yoktur. Ocaklı, belirli hastalıklarla uğraşan ailedir ve Anadolu’da her hastalığın bir ocağı bulunmaktadır (Dalak Ocağı, Sarılık Ocağı, Sıtma Ocağı gibi) (Şar 2008: 1165.). Ocaklının büyük bir kısmı kadın olup, halk arasında kadın ocaklıların hastalık tedavisi konusunda daha yetkin oldukları kabul edilmektedir. Kan bağlantısına dayanmayan ocaklıya ise ‘izinli’ denilmektedir (Şar 2008: 1165.). Çocuğu ve yakın akrabası olmayan ocaklı, kabiliyetli gördüğü bir çocuğu küçükken yanına alarak özel bir eğitime tabi tutarak, zamanı gelince ‘elverme’ adı verilen bir törenle hastalık tedavi etme gücünü çırağına devretmektedir. Böylece, ‘izinli’ adını alan çocuk, ocaklı gibi hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olmaktadır. Emçi ise, ilaç hazırlayanlara verilen isimdir.²

Genel anlamda halk hekimliği, gelenek, göreneklere dayalı ve gözlemlerle kazanılmış gözlemlere dayanarak, şifa amaçlı yapılan eylemler bütünüdür (Özer 1989: 204.). Halk arasında bu kavramların hiçbirinin kullanılmadığını, daha ziyade bu uygulamaların ‘kocakarı yöntemi’, ‘kocakarı ilaçları’ şeklinde ifade edildiğini görmekteyiz. Nitekim kocakarı yaşlı kadın manasına gelen bir deyimdir ve aynı terim aynı şekilde Hititlerde şifacı kadınların unvanlarından biri olup kocakarı yahut yaşlı kadın manasına gelen ^{MUNUS}ŞU.GI’dir.

Hititli kadın şifacıların halkın tedavisinde çalıştıklarına dair yukarıda da ifade ettiğimiz nedenlerden bir kayıt bulunmadığı gibi, bu yeteneği nasıl kazandıkları hakkında bir bilgiye Hititçe çivi yazılı belgelerde rastlamıyoruz. Olasılıkla, eski Anadolu halk hekimliğinde olduğu gibi, soyaçekim veya ‘el verme’ veyahut ‘usta-çırak’ yöntemiyle yetişiyor olmalıydılar. El verme; geleneksel Anadolu halk hekimliğinde, yukarıda bahsettiğimiz “ocaklı” adı verilen kişiler tarafından verilir ve bunların yetkileri nesilden nesile devam eder (Alptekin 2011: 146.).El verme işi, birkaç kişinin yanında olur. Ocaklı olarak adlandırılan ve büyük çoğunluğu yaşlı kadınlardan oluşan kişiler, ocaklı adayının elini tutar ve üç defa el kabul ettim der. Bundan sonra ocaklı, el alanın üzerine 3 defa tükürür ve arkasını sıvazlar. Böylece el alan kişi, ocaklının yaptığı bütün işleri yapma yetkisine sahip olur.

Anadolu halk hekimliğinde birbirinden farklı iyileştirme biçimleri bulunmaktadır ve bu sağaltma şekillerinin bir kısmına, Hitit metinlerinde de rastlıyoruz. Burada karşılaştırma yapmak istediğimiz bu iyileştirme teknikleri şunlardır (Acıpayamlı 1989: 2.):

² Dîvânü Lugatî’t-Türk’te (Kaşgarlı Mahmud tarafından Bağdat’ta 1072-1074 yılları arasında yazılan Türkçe-Arapça bir sözlüktür) ilaç kavramının karşılığı ‘em’; eczacının ‘emçi’; eczanenin ise ‘emhane’dir. Alptekin 2011: 91.

1. Büyü Niteliği Taşıyan Sağaltma Yöntemleri :

Şifalandırma esnasında, kişi üzerindeki istenmeyen durumun ya da kötü enerjinin giderilmesi için uygulanan majik yöntemlerin tümüdür.

1.1 Aktarma yoluyla yapılan Büyü Niteliği Taşıyan Sağaltma Yöntemi :

Hastalığı başka bir nesneye veya bir canlıya genellikle hayvana aktarma, o canlının ya da nesnenin herhangi bir parçasını hastayla temasa geçirme, benzetme (analoji), özdeşleştirme ve yerine geçmek yoluyla şifalandırma.

Hititçe çivi yazılı belgelerde özellikle ritüel metinlerinde, aktarma yöntemi ile yapılan şifalandırma oldukça yaygındır. Ritüel uygulanan kişi üzerindeki kirliliğin kuş, koyun, keçi vb. hayvanlara ya da ritüelde kullanılan malzemelere, majik olarak aktararak; bu kişiden kirliliğin giderilmesi amaçlanır (Reyhan 2003: 118-139.) Ritüelde kullanılan malzemelere, bir şekilde teması sağlanan kişi, içindeki kirliliği, bu canlı ya da cansız objeye aktarır. Örnek vermek gerekirse olursa örneğin, *KBo* 39 8 II 26' - 27'. satırlar arasında aktarma işlemi için önce bir koyun seçilir (Reyhan 2003: 122.). Ritüeli icra eden yaşlı kadın, koyunu ritüel uygulanan iki kişi üzerine tutar ve böylece koyuna ritüeli uygulanan kişi üzerindeki kirlilik aktarılmış olur.

Geleneksel Anadolu Hekimliğinde doğrudan olarak vücutla alakası olmayan, hastayı etkilemeyi amaçlayan, psişik nitelikteki sağaltmaların tümüne 'ivrasa' adı verilir (Acıpayamlı 1989: 2.). Ocaklı kişilerden tuz, şeker vs. alınıp hastanın evine götürülmesi gibi işlemler bu türden sağaltma işlemine girmektedir (Acıpayamlı 1989: 2.). Bu sağaltma yöntemine Anadolu'dan bir örnek verecek olursak; Adana'da ay ışığı döndüğünde yeni ilk ay çıktığında vücutta kaç siğil varsa o kadar nohut siğillere sürülür. Bu nohutlar bacak arasından arkaya geçirilir evden uzak bir yere gömülür (Özgen 2007: 50.).

Aktarma yolu ile yapılan ve büyü niteliği taşıyan sağaltma yönteminde, aktarım yapılan nesnelerden biri de kuklalardır. Şifalandırma çalışmalarında kukla kullanımı, hem Anadolu hem de Hitit şifalandırma ritüellerinde tespit ettiğimiz başka bir özelliktir. Hitit ritüellerinde kukla, yalnızca şifalandırma ritüellerinde³ değil, vekil ritüelleri (*Ersatzritual*) ve yok etme ritüellerinde (*Eliminationsritus*) de tespit edilmiştir (Strauss 2006: 123.). Ritüel vekillerini temsil eden kuklaların aynı zamanda kirlenmenin nedeni, ulaşım araçları ile uzaklaştırılan büyücü ve şeytani varlıkların cisimleşmiş hali olması da mümkündür. Mezopotamya ritüel literatüründe de, model kukla veya benzer tipte araç gerçekler kullanılarak gerçekleştirilmiş, yok etme amaçlı vekil ayinleri ile karşılaşılmaktadır (trauss 2006: 123.). Yağmurla toprağın kavuşup insana şifa olarak dönmesini sağlamak için, Anadolu'da yağmur dualarına çıkılır. Bu dualar esnasında, insan ve hayvan şeklinde yapılmış

³ *CTH* 811, *KUB* 29 58 Öy. I 1; Öy. II 18. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Meier 1939; *CTH* 407, *KBo* 15 1 Öy. II 10'-18'. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Kümmel 1967: 141-147.

kuklalar kullanılmaktadır. Bu kuklaların yörelere göre değişen isimleri de vardır: Çomça gelin, Kepçe kadın, Çullu kadın, Bodi bostan, Kepçecik (And 2006: 14.) Bu kuklaların amacı da, muhtemelen yağmur yağmamasına sebep olan kirliliğin, kuklalar üzerine aktarılacak sureti ile yağmurun yağmasını sağlamaya çalışmak olmalıydı.

1.2. Akan Su kullanılarak yapılan Büyü Niteliği Taşıyan Sağaltma Yöntemi :

Hem Hititler'de hem de Türkler'de (Akman 2002: 1.), akarsuların canlı olduğuna inanılmaktadır. Akarsudan alınan su ile yıkama ve yıkanma bir ritüel eşliğinde yapıldığında, çoğu zaman ruhsal temizlenme ve günahlardan arınma da gerçekleşmektedir.

Hititli kocakarı Tunnawiya tarafından icra edilen ritüelde, sürekli ölü doğum yaptığından dolayı, artık cinsel fonksiyonlarını biyolojik ve psikolojik olarak yerine getiremeyen bir kadının iyileşmesi için yapılan majik uygulamalardan birinde suyun büyüsel şifalandırma özelliğinin de altı çizilmektedir.⁴: “*O nehir kıyısına vardığı zaman, nehir kıyısının cini için ince bir ekmek kırar ve onu nehir kıyısına yerleştirir; o yağlı keki (ve) yulaf lapasını (?) onun üzerine saçar. O bir şarap libasyonu gerçekleştirir ve (şöyle) der: “Şimdi, nehir kıyısının cini, ben sana geri geldim. Sen, nehir kıyısının cini! Kilin alındığı nehir kıyısından (onu) ellerinden al ve adakta bulunan bu kimseyi onunla temizle; onun vücudunun on iki kısmını temizle. Daha sonra o nehir kıyısının kilini alır. Sonra o bir su kaynağına (?) gider, ince bir ekmek somunu kırar ve onu su kaynağı(nın) yanındaki çamurun üzerine yerleştirir. O yağlı kek (ve) yulaf lapasını (?) (etrafa) saçar, bir şarap libasyonu gerçekleştirir ve (şöyle) der: “Sen, su kaynağı (?) çamuru karanlık dünyadan yukarıya fıskırtmaya devam et (ve) adakta bulunan şahsın, vücut uzuvlarından aynen bu şekilde kötü kirliliği uzaklaştır!”*

Tunnawiya Ritüelinde, kadının doğurganlığını yeniden kazanması için yapılan pratik bazı Anadolu köylerinde eskiden birebir uygulanmaktaydı. Nikâhın ertesi günü gelin ve damat erkenden kalkar ve doğruca bir su oluğuna giderler. Bu suyun içine üç ekmek doğrarlar. Sonra gelin oluğu suyu doldurarak ardına bakmadan koşarak eve gelirdi (Akman 2002: 9.). Görüldüğü gibi burada da, tıpkı Tunnawiya ritüelinde olduğu gibi, kadının doğurganlığını sağlamak için ekmekler suya atılmaktadır. Her iki kültürde de ekmek ve su hem kutsal hem de doğanın doğurganlığını ve bereketini temsil eden iki önemli yaşamsal gıdadır.

Isparta yöresinde nazar değmiş yani kötü enerjilere maruz kalmış bir çocuğa, bu kötü enerjiden kurtulabilmesi için yapılan şu ritüelde de, yukarıda bir pasajını verdiğimiz Hitit Tunnawiya ritüelinden bazı yansımaları görmek mümkündür (Acıpayamlı 1962: 7.): “Üç yol ağzından çöp alınarak yakılır. Meydana gelen ateşin üzerine, üzerlik tohumu ile beraber bir bulaşık bezi parçası atılır. Ortaya çıkan dumanla hasta çocuk tütsülenir. Bundan sonra ateş, içinde su bulunan bir tase atılarak söndürülür. Kömür parçalarıyla kül, bir akarsuya atılır. Bunları akarsuya atan kimsenin dönüşünde asla geriye bakmaması şart koşulmuştur.”

⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Goetze-Sturtevant 1938: 6-9 (27-38. satırlar).

Tunnawiya ve Isparta ritüellerinde kullanılan eşyalar birbirinden farklıdır ancak her ikisi de nehir kenarında gerçekleştirilir ve her iki ritüelin amacı da, ritüel yapılan kişiler üzerindeki kötülüğün bertaraf edilmesidir.

2. Hem Büyü Hem Gerçekçi Nitelik Taşıyan Parpılama Yoluyla Yapılan Sağaltma:

Parpılama sağaltma yöntemi, hastanın vücudunu çizerek, dağlayarak, keserek yahut hastanın vücuduna değneklerle vurularak gerçekleştirilebileceği gibi, bitkilerin yahut sebze ya da meyvelerin ezilerek yaralı veya ağrıyan bölgeye tatbikiyle de gerçekleştirilebilmektedir. Ustura ile çizmek, kızgın demir, kızgın iğneyle dağlama, bazı soğanlı bitkilerin yumrularının yakı şeklinde ağrıyan bölgeye uygulanması da yine bu yöntemde dahildir.

2.1. Ekmek ve hamur ile yapılan Parpılama Yoluyla Sağaltma

Ekmek ve hamur ile yapılan uygulamalar da, her iki şifalandırma geleneğinde de kullanılan ve şifa verdiği kötülüklerden arındırdığına inanılan birer pratiktir. Hitit şifalandırma çalışmaları esnasında, Kirlenen Ritüel vekilinin bedenine ekmek “basıldığı” veya vekilin bedeninin ekmekle ovulduğunu gösteren veriler ile karşılaşılmaktadır (Strauss 2006: 60.). Örneğin; Kuwatalla isimli bir büyücü tarafından düzenlenmiş Hitit-Luwi ritüelinde, ritüel beyinin vücuduna ekmek “bastırıldığından” bahsedilmektedir (*KUB XXXII 9 + KUB XXXV 21(+)* Öy. 1-14. Bkz. Starke 1985: 87-90.). Bir doğum ritüeli kapsamında ise, “Gece vakti ekmek bastırılır ve çocuk arındırılır” şeklindeki ifadenin telaffuz edilmiş olması da, ekmeğin şifalandırma amacıyla Hitit ritüellerinde yer aldığını gösteren önemli bir bilgidir (*CTH 476*; Strauss 2006: 60.). Çiğnenmiş ekmeğin yaralanan bölge üzerine basılmasının şiş ve ödemi alacağına günümüz Anadolu’sunda hala inanılmakta ve bu şekilde özellikle çocukların yaralarının daha çabuk iyileşeceğine inanılmaktadır.

Anadolu’da yine bir başka uygulamada, Hitit şifalandırma geleneğinin izlerini sürmek mümkündür. Adana’da siğilleri yok etmek için arpa ezilir ve siğillerin üzerine dua eşliğinde uygulanır. Bu uygulama üç çarşamba yapılır (Özgen 2007: 49.). Trabzon’da ise, sarılık hastalığının sağaltımı için, dilaltı kesilir, üstüne domuz yalaması denen bir bitki basılır (Baysal 2014: 98.).

2.2. Tuz ile yapılan Parpılama Yoluyla Yapılan Sağaltma

Tuzun bazı Hitit şifa metinlerinde temizleyici ve büyüsel amaçlarla kullanıldığını tespit ediyoruz. Higroskopik özelliklerinden dolayı suya tuz karıştırıldığı anlaşılmaktadır (Strauss 2006: 70.). *Purriyanni* Ritüeli’nde (*CTH 758*) büyü rahibinin ev ve ritüel beyine tuzlu su serptiğinden bahsedilmiştir (*KUB 35.54 Ay. III 12-16*; Krş. Haas 2003: 226.). Kırık durumda korunmuş bir başka tablet parçasında, içinde tanrı heykeli bulunan bir kapı yapısına, deniz suyu serpildiği ifade edilmektedir (*KBo 13.164 Öy. I 5'-7'*; Strauss 2006: 70 dn. 256). Eski Hitit çağına ait saray kroniklerinde (*KBo III 34 Öy. I 5-10*) ırza geçme ile ilgili bir maddede, tuzun fonksiyonu oldukça ilginçtir (Haas 2003: 228.): Anlaşıldığı kadarıyla, ırza

geçme ile ilgili bir davadan yargılanan saray mutfağından sorumlu memur, ceza olarak içine tuz dökülmüş bir kadeh birayı içmek zorundaydı. Daha sonra, bu kadeh söz konusu kişinin kafasının üzerinde kırılırdı. Kısırlık veya verimsizlik ile ilişkili değerlendirilen tuzun, söz konusu saray memurunu kısır yaptığına inanılıyordu.

Hititlerde tuzun kısırlaşmaya tesir edici özelliğine karşılık, geleneksel Anadolu kültüründe tuzun yaşam verici özelliği vardır ve erkeğin aktif dölleyiciliğini temsil etmektedir (Akman 2002: 8.). Ancak genel olarak tuzun, Anadolu halkı arasında sihirli özelliklere sahip olduğuna inanılmaktadır. Dinsel törenlerde şeytan kovmak için kullanılır. Ayrıca tuzun, tıpkı Hitit şifa geleneğinde olduğu gibi temizleyici özelliği de vardır. Söz gelimi, Anadolu'da bazı yörelerde ilk doğan çocuk üzerine temizlenmesi maksadıyla tuz serpilmektedir (Akman 2002: 8.).

3. Tamamen Gerçekçi Nitelik Taşıyan Korunma, Tedavi, Araç ve Yöntemleri

3.1. Bitki Kökenli İlaçlarla Yapılan Sağaltmalar

Bir takım otlar, çiçekler kullanılarak hazırlanan ilaçların hastaya yedirilmek yahut merhem olarak uygulamak yoluyla yapılan sağaltmalar bu kapsam içerisine girmektedir.

Hitit şifalandırma çalışmaları esnasında, bitkisel karışımlardan büyük ölçüde faydalanılmıştır (Haas 2003: 241-400; Ertem 1987.). Ancak oluşturulan ilaçların amacı, insan bedenine giren kötü ruhları kovmaktır. Bugünkü anlamda bir işlevinin var olduğuna inanmıyorlardı. İlaçların özünde tanrısal varlıklara sığınma ve doğaüstü güçlerden yardım isteme vardır. Bundan dolayı, ilaç çalışmalarını yapanlar aynı zamanda din görevlileridir. Söz konusu din görevlilerinin bitkilerin özünde saklı tanrısal gücü bildiğine inanılmaktaydı. Bitkiler tanrısal güçle bağlantılı ise, onların içindeki gizli güçle bağlantıyı da ancak tanrısal niteliklerle donanmış kişiler bilebilirlerdi. Hititler'in iyileştirme amacıyla kullandıkları bitkiler arasında meyan kökü, defne, kişniş, haşhaş, kekik, arpa, buğday, adamotu, mazi, safran, sarımsak, çam kozalağı, reçine, bazı tohumlar, sedir ve ılgın gibi ağaçların parçaları ve bugünkü karşılıklarını bilemediğimiz bir sürü bitkinin adı zikredilir. Sadece Anadolu'da değil, bu bitki isimlerine Ortaçağ Avrupası şifa metinlerinde de rastlıyoruz. Söz gelimi, Hitit metinlerinde söz edilen GIŠNAM.TAR (Akkadça *PILLU*) Latince ismi *Mandragora Autumnalis* olan adamotu bitkisi; Ortaçağ Avrupası'nda uyku iksiri, sinir ilacı ve ameliyat sırasında bir uyuşturucu olarak kullanılmıştır. Adamotunun aynı zamanda da, afrodisyak etkisi vardır. Yine Hitit metinlerinde sözü edilen ^UGUR₅ (Akkadça *ŠAKIRU*) Latince ismi *Hyoscyamus Niger* olan banotu bitkisi de; Ortaçağ'da ev tıbbında diş ağrısı için, uyumaya yardımcı olmak üzere ve sinir yatıştırıcı olarak kullanılmıştır.

Geleneksel Türk halk hekimliğinde, bitki ve ağaçların çeşitli kısımlarından elde edilerek yapılan ilaçla tedavinin de önemli bir yeri vardır. Hatta halk arasında bugün de ilaç olarak kullanılan bitkilerin, farmakolojik etkileri günümüz tıbbında da kabul edilmektedir. “Ev ilaçları”, “kocakarı ilaçları” gibi isimlerde verilen halk ilaçlarının çoğu, uzun tecrübeler

sonunda günümüze kadar gelmiş ampirik uygulamalardır. Anadolu’da geniş bir uygulama alanı olan halk ilaçları, rasyonel ve büyü niteliği taşıyan yöntemlerle, genellikle kırsal kesimde oldukça büyük bir halk kitlesi tarafından kullanılmaktadır. Anadolu coğrafyası, yabancı bitki florası açısından zengin ve türlü endemik bitkilerin yetiştiği özel bir coğrafyadır. Dolayısıyla da, burada Neolitik devirden beri var olan insanların, bu zengin habitatu keşfetmemiş olması düşünülemez.

3.2. Hayvan Kökenli Emlerle Yapılan Sağaltmalar

Hayvansal ürünlerle yapılan sağaltmalardır. Hititçe metinlerde bitkisel karışımların yanı sıra, bir takım hayvan uzuvlarının tedavi amaçlı kullanıldıklarını tespit ediyoruz (Haas 2003: 504; Burde 1974: 51.). Aynı şekilde köpek pisliğinin de, çeşitli bitkilerle karıştırılarak şifa amaçlı kullanıldığını görüyoruz (Erginöz 1999: 161.). Aynı yöntem geleneksel Türk halk hekimliğinde ve Ortaçağ Avrupası şifacı kadınların tıbbi reçetelerinde de kullanılmaktadır. Kirpi dışkısı, kartal dili, kırlangıç yavrularının kanı, tükürüğü, kemik ve idrarı; cıva, midye M.S. 1.bine (Erken ortaçağa) tarihlenen şifa reçetelerinde rastlanmaktaydı (Achterberg 1990: 53.). Söz gelimi, Anadolu’da bazı yörelerde, sağaltılmak istenen hastaya yatırda (doğaüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı) yakalanan böcekler yedirilir, bu tür hayvani ilaçlarla hastaların şifa bulacağına inanılırdı (Acıpayamlı 1989:4.).

3. 3. Maden Kökenli Emlerle Yapılan Sağaltmalar:

Taşların ve metallerin tılsımlı güçlerinin olduğuna, Anadolu’da binlerce yıl boyunca inanılmıştır. Hititler, taş ve madenlerin içlerinde bulunan sihirli gücün insanlara sağlık ve sıhhat verdiğine inanmaktaydılar. Ritüel metinlerinde, taş ve maden kökenli ilaçlardan yapılmış onlarca reçete bulmak mümkündür (Haas 2003: 181-228.). Sözgelimi, Ammihatna- ve İtkalzi- ritüelinin son aşamasında, yağ sürünme seremonisinin ardından ritüel uygulanan kişinin çevresinde, arınma suyunun içine bir miktar gümüş bırakılır (Strauss 2006: 179.). AZU rahibi bu sırada Hurri dilinde kaleme alınmış “Gümüşün (büyülü) sözleri” olarak adlandırılan bir büyüü ezberden okur. Tıpkı Anadolu’da Kurşun döken kadınların kötü enerjiyi defetmek için dua etmesine benzer şekilde Hititli şifacının ağzından da şu sözler çıkar⁵: “...kadın, ağız, dil, dudaklar, tükürük, vücut, baş ve bütün beden temiz olsun!”. *Ve gümüş nasıl temiz, parlak, saf ve sağlam ise, ritüel uygulanan kişi de tanrı ve insanların huzurunda öyle saf, temiz, güçlü (ve) sarsılmaz olsun!*” Hititçe ve Akkadça ritüel metinlerinde değişik biçimlerde gümüşün kullanıldığını biliyoruz (Strauss 2006: 180.).

Ammihatna- ve İtkalzi- ritüelinin son kısmındaki bu majik yöntemin geleneksel halk kültürüne yansması, kurşun döktürmek uygulamasında aranmalıdır. Kurşun, halk dilinde

⁵ KUB 29 8 Ay. IV 27-31. Tercüme için bkz. Haas 1989: 264.

nazar ve büyüyle gelen ruhi sıkıntıların giderilmesi için kullanılan bir şifa yöntemidir. Halk arasında kurşun maddesinin ayrıştırma özelliği olduğuna inanılır ve okunan dualarla güçlendirilen etki sayesinde; kurşun dökülen kişi üstündeki negatif enerjinin dağıtılarak, pozitif enerjinin güçlenmesi sağlanır. Genellikle ‘ocak’ olarak adlandırılan yaşlı kadınlar tarafından dökülen kurşun uygulamasında, ısıtılan kurşun dualar eşliğinde, hastanın kafasının üzerine tutulan kalbur içindeki su dolu kaba üç kez döndürülerek dökülür (Acıpayamlı 1962: 6.). Bundan sonra, kurşunun su içinde almış olduğu şekle bakılır. Böylelikle, şahıs üzerindeki negatif enerji kurşuna aktarılarak, ‘aktarma’ ve aynı anda ‘kafa üzerinde’ çevirme gibi Hitit majik yöntemleri kullanılmış olur. Kurşun döküldükten sonra bu suyun içilmesi ve etrafa dağıtılması da, su ile temasa geçmek ve suyun temizleyici kuvvet ve gücünden yararlanmak içindir (Akman 2002: 7.).

Hitit şifalandırma yöntemleri arasında görülen ve yukarıda maddeler halinde incelediğimiz yöntemlerin pek çoğu aynı anda halk bilim araştırmalarının da konusudur. Ancak buna şaşırılmamak gerekir. Çünkü Anadolu coğrafyasında Orta Asya’dan gelen Türkler’in getirdiği şamanlık geleneğinin de, Anadolu’daki binlerce yıldır kültür özümlemesi yoluyla gelen Anadolu gelenekleriyle uyuştuğunu, hatta birbirlerini birçok yönden geliştirdiğini görmek mümkündür. Hastalıklar karşısında tıbbın yetersiz kaldığı durumlarda, majik bir takım uygulamalara ve kocakarı ilaçlarına başvuran Anadolu halk hekimliğinin kökenlerini; birleştirici coğrafya, jeokültürel bellek ve tarihsel devamlılık esasında, Hitit büyü ve ritüel metinlerinde aramak hiç de yanlış olmayacaktır. Örneğin birçok Hitit ritüelinde işlenen insan uzuv ve organlarının majik anlamda temizlenmesi (*Ammihatna*, *Tunnawiya*, *Maştigga*, *İtkalzi*) işlemi; Şamanlarda hastaların organlarının kötü ruhlardan temizlenmesi işlemiyle birebir aynıdır. Kullanılan malzemeler kimi zaman değişiklik gösterse de, ulaşılmak istenen hedef, her iki kültürde de hastaların sağaltılması ya da şifalandırılmasıdır.

Bu araştırmayı son olarak aşağıda belirtilen soru ve sorgulamaları yaparak bitirmek yerinde olacaktır. Hititler’de, **parapsişik**-mistik çalışmaların olabileceği yönünde, Hitit ritüellerinden ipucu elde edilebilir mi? Büyü ve ritüel metinlerinde adı geçen kadın şifacılar aynı zamanda kâhinlik, bilicilik yapıyorlar mıydı? Hastaları iyileştirebilen ve bazı mucizeler sergileyebilen bu yaşlı kadınların, aynı zamanda birer kâhin oldukları söylenebilir mi?

Bilindiği gibi Ezoterizm, bir konudaki derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir üstad tarafından sadece ehil olanlara inisiyasyon yani bireyin spiritüel gelişimi için, spiritüel etkiyi alıp aktarabilen bir üstadın kontrolü altında, bir disiplin içinde, sınavlara ve uygulamalara dayalı tarzda, düzenli eğitimi yoluyla öğretilmesidir. Hititli şifacı kadınların ezoterik yönlerinden bahsetmek mümkün müdür? Hititler’in kültürel kodlarla temellendirilmiş eylemler bütünü içerisinde; geçmiş çağlarda doğa, tesirler, insan ve evren ilişkileri ve gelecek hakkında gerek medyumnik yollarla gerekse aktarılan gelen ezoterik

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/ I I: 48-60

tradisyonlar yoluyla edinilmiş derin bilgileri var mıydı? Hititlerde doğaüstü fenomenlere ilişkin bilgi alabileceğimiz belgeler var mıydı?

Tüm bu soruların cevaplarını kuşkusuz Hititçe çivi yazılı belgeler içerisinde, özellikle majik ve ritüel uygulamaları konu edenler içinde aramak gerekir. Önümüzdeki yıllarda, Hititçe çivi yazılı kaynakları bu yönde, özellikle Mısır ve yanı sıra Mezopotamya arşivlerindeki bu konuda yazılmış kaynaklarla karşılaştırmak suretiyle, daha somut çalışmaların ortaya çıkacağı düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- Achterberg J. 1990: *Kadın Şifacılar (Women as Healer)*, İstanbul.
- Acıpayamlı O. 1962: "Anadolu'da Nazarla ilgili bazı adet ve inanmalar", *A.Ü. DTCF Dergisi*, Cilt 20, Sayı:1-2, 1-40.
- Acıpayamlı O. 1989: "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin morfolojik ve fonksiyonel yönden incelenmesi", *Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri*, 23-25 Kasım, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Sayı: 110, 1-5.
- Akman E. 2002: "Türk ve dünya kültüründeki Su Kültü üzerine düşünceler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 10, N.1, 1-10.
- Alptekin A. B. 2011: *Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara.
- And M. 2006: "Büyü, canlılık ve sanat", *Elemterefış. Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*, Ed. E. Işın, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 6-17.
- Baysal N. 2014: *Gelenek ve değişim ekseninde Trabzon Halk Hekimliği üzerine bir araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Beckman G. M. 2016: "Birth and Motherhood among the Hittites", *Women in Antiquity. Real women across the Ancient World*. Ed. S. L. Budin - M.Turfa, New York, 319-328.
- Burde C. 1974: *Hethitisches Medizinische Texte, Studien zu den Boğazköy-Texten 19*, Wiesbaden.
- CTH = S. Koşak – G.G.W. Müller, hethiter.net/: Catalog (2015-08-04)
- Erginöz G. Ş. 1999: *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, İstanbul.
- Ertem H. 1987: *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası [The Flora of Anatolia in the Hittite Period, Based on Documents from Boğazköy]*, Ankara. [1. Auflage: 1974].
- Goetze A. - Sturtevant E. H. 1938: *The Hittite Ritual of Tunnawi*, American Oriental Series 14, New Haven.
- Haas V. 1989: "Ein Preis auf das Wasser in hurritischer Sprache", in: *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 79, 261-271.
- Haas, V. 2003: *Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*, Berlin/New York.
- KBo = *Keilschrifttexte aus Boghazköy* – Leipzig 1916-1923, Berlin 1954 vd.
- KUB = *Keilschrifturkunden aus Boghazköy* – Berlin 1921 vd.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/ I I: 48-60

Kümmel H.M 1967: *Ersatzrituale für den hethitischen König, Studien zu den Boğazköy-Texten* 3, Wiesbaden.

Meier G. 1939: “Ein akkadisches Heilungsritual aus Boğazköy”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 45: 195-215.

Özer N. 1989: “Türk Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız”, *Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri*, 23-25 Kasım, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 203-209.

Özgen, Z. Nur. 2007: *Adana(Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Reyhan E. 2003: “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Archivum Anatolicum* 6/2, 111-142.

Starke, F. 1985: *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift, Studien zu den Boğazköy-Texten* 30, Wiesbaden.

Strauss R., 2006: *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna. Ein Beitrag zur Erforschung Hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*. Berlin und Newyork.

Şar S. 2008: “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara-Türkiye, 10-15 Eylül 2008, 1163-1178.

Zehnder T. 2010: *Die hethitischen Frauennamen. Katalog und Interpretation*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie 29, Wiesbaden.